

А.М. Ахметова^{1*}, Ө. Қанай², А. Жүнісбаев²

¹М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Қазақстан, Алматы қ.

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің

Еуразия ғылыми-зерттеу институты, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: qazakhmetova@gmail.com

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ӘДЕБИЕТІН ПОСТКОЛОНИАЛИЗМ АСПЕКТІНДЕ ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Мақалада посткеңестік кеңістіктегі Орталық Азия аймағының әдебиетін постколониализм аспектісінде зерттеудің өзектілігі мен маңызы және бұл аймақтағы әдеби коммуникацияның, мәдени диалогтың бір түрі – көркем аударма жұмыстарының жүзеге асырылу жағдайы қарастырылған. Автор КСРО-дан тәуелсіздік алғаннан кейін аталған аймақта әртүрлі салааралық қарым-қатынас түрлері дамығанымен, соңғы отыз жылда қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және тәжік әдебиеті кешенді, пәнаралық салалар ыңғайында қарастырылмағанына назар аударады. Ресей империясы, кейіннен Кеңес Одағының Орталық Азия мемлекеттеріне жүргізген отаршылдық саясатын айқындаған дереккөздер негізінде аталған аймақтың тәуелсіздік кезеңіндегі көркем әдебиетінде халықтың постотарлық сана-сезімі мен психологиясы, тілі мен мәдениетіндегі трансформацияның әдебиеттегі көрініс табу жолдары талданған. Сонымен қатар мақалада Орталық Азия аймағының тәуелсіздік кезеңіндегі әдебиетін тұтас қамтитын кешенді, іргелі зерттеулер жүргізілген жағдайда оның Қазақстанның әдебиеттану саласының әдіснамасын жетілдіруге, ғылыми орта мен оқырмандарға посткеңестік кеңістіктегі қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және тәжік әдебиеті туралы жеткілікті ақпарат беруге, әдебиеттерді жан-жақты таныстыруға және отандық білім беру ісін дамытуға қосатын үлесі сарапталған.

Бірнеше дереккөздер негізінде Орталық Азия әдебиетінің бүгінгі даму үдерісі, басты бағыт-бағдарлары, өтпелі кезеңде – тәуелсіздік кезеңнің алғашқы жылдарында қоғамдық-әлеуметтік, экономикалық, мәдени-антропологиялық факторлар мен тенденциялар қалыптастырған авторлық эстетикалық-дүниетанымдық ерекшеліктер мен поэтикалық ізденістер айқындалған. Зерттеу барысында соңғы отыз жылдағы қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және тәжік әдебиетіндегі ұқсас әдеби құбылыстар, тақырыптар, үрдістер және ақындар мен жазушылардың басынан өткен шығармашылық тоқырау кезеңдері байқалған. Сонымен қатар Орталық Азияның қазіргі әдебиетін зерттеген ғылыми жұмыстардың мақалада көтерілген мәселеге қатысты тұстары талданған.

Түйін сөздер: Орталық Азия әдебиеті, тәуелсіздік кезең әдебиеті.

А.М. Akhmetova^{1*}, О. Hanayi², А. Junisbayev²

¹Institute of Literature and Art named after M.O. Auezov, Kazakhstan, Almaty

²Eurasian Research Institute of Khoca Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: qazakhmetova@gmail.com

The relevance of the study of Central Asian literature in the aspect of postcolonialism

The article discusses the relevance and importance of studying the literature of the Central Asian region of the post-Soviet space in the aspect of post-colonialism, as well as the state of the implementation of literary translation work – one of the types of literary communication, cultural dialogue in this region. The author draws attention to the fact that after gaining independence from the USSR, various types of intersectoral relations developed in this region; over the past thirty years, Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Turkmen and Tajik literature has not been considered in a complex, interdisciplinary sphere. On the basis of the sources that determined the colonial policy carried out by the Russian Empire and then by the Soviet Union to the states of Central Asia, the ways of reflection in the literature of the transformation of post-colonial consciousness and psychology, language and culture were analyzed in the literary literature of the period of independence of the specified region. In addition, the article analyzes his contribution to improving the methodology of literary criticism of Kazakhstan, provided that comprehensive, fundamental research covering the entire literature of the period of independence of the Central Asian region is carried out, in providing the scientific community and readers with sufficient information about Kazakh,

Kyrgyz, Uzbek, Turkmen and Tajik literature in the post-Soviet space, comprehensive acquaintance with literature and development domestic education.

On the basis of several sources, the author's aesthetic and ideological features and poetic searches, laid down in the modern process of development of Central Asian literature, in the transition period – in the first years of the period of independence, formed by socio-social, economic, cultural and anthropological factors and trends, are highlighted. During the research, similar literary phenomena, themes, trends in Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Turkmen and Tajik literature were revealed in the last thirty years and periods of creative stagnation experienced by poets and writers. In addition, the points of scientific works that studied the contemporary literature of Central Asia, related to the problems raised in the article were analyzed.

Key words: literature of Central Asia, literature of the period of independence.

А.М. Ахметова¹, О. Канай², А. Жунисбаев²

¹Институт Литературы и искусства им. М.О. Ауэзова, Казахстан, г. Алматы

²Евразийский научно-исследовательский институт Международного турецко-казахского университета имени Ходжи Ахмеда Ясави, Казахстан, г. Алматы
*e-mail: qazakhmetova@gmail.com

Актуальность исследования центральноазиатской литературы в аспекте постколониализма

В статье рассматриваются актуальность и значение изучения литературы центральноазиатского региона постсоветского пространства в аспекте постколониализма, а также состояние осуществления художественной переводческой работы – одного из видов литературной коммуникации, культурного диалога в данном регионе. Автор обращает внимание на то, что после обретения независимости от СССР в данном регионе развивались различные виды межотраслевых отношений, за последние тридцать лет казахская, киргизская, узбекская, туркменская и таджикская литература не рассматривалась в комплексной, междисциплинарной сфере. На основе источников, определивших колониальную политику Российской империи, а затем и Советского Союза в отношении государств Центральной Азии, в художественной литературе периода независимости указанного региона проанализированы пути трансформации в постколониальном сознании и психологии, язык и культура народа. Кроме того, при условии проведения комплексных, фундаментальных исследований, охватывающих литературу центральноазиатского региона в период независимости, в статье ставится цель усовершенствовать методологию литературоведения Казахстана, предоставить научному сообществу и читателям достаточно информации о казахской, киргизской, узбекской, туркменской и таджикской литературе на постсоветском пространстве, чтобы дать всесторонний обзор литературы, анализируется внедрение и вклад в развитие отечественного образования.

На основе ряда источников выделены авторские эстетико-мировоззренческие особенности и поэтические изыскания, заложенные в современном процессе развития центральноазиатской литературы, в переходный период – в первые годы периода независимости, сформированные общественно-социальными, экономическими, культурно-антропологическими факторами и тенденциями. В ходе исследования были выявлены сходные литературные явления, темы, тенденции в казахской, киргизской, узбекской, туркменской и таджикской литературе за последние тридцать лет и периоды творческой стагнации, переживаемые поэтами и писателями. Кроме того, были проанализированы моменты научных работ, изучавших современную литературу Центральной Азии, касающиеся проблемы, поднятой в статье.

Ключевые слова: литература Центральной Азии, литература периода независимости.

Кіріспе

1991 жылы КСРО ыдырап, құрамындағы мемлекеттер тәуелсіздік алғаннан кейін әртүрлі саяси-экономикалық, мәдени, әлеуметтік-антропологиялық өзгерістерді бастан өткізіп, посткеңестік кеңістікте дами бастады. КСРО-ның ыдырауы әлемдік тарихи оқиға ретінде ресми мемлекеттік тәуелсіздік алған он бес мемлекетпен қоса, жаһандық елдердің даму үдерісіне де белгілі бір деңгейде әсер етті. Соның ішінде

бір жағрафиялық аймақта орналасқан әрі ұқсас тарихи саяси дәуірлерді бастан кешкен Орталық Азия аймағындағы Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түркіменстан және Тәжікстан сынды жас әрі тәуелсіз мемлекеттер арасында әртүрлі салалар бойынша өзара аймақтық және халықаралық деңгейдегі байланыстар арта түсті. Дегенмен саясат, сауда, экономика, су шаруашылығы, логистика және мәдениет салаларындағы қарым-қатынас дамыса да, мәдениеттің бір бөлігі/қабаты саналатын

көркем әдебиет саласындағы коммуникация үдерісі *белсенді түрде* жүзеге асырылмағаны белгілі. Әсіресе, Орталық Азия елдерінің 1991 жылдан бүгінге дейінгі көркем әдебиеті тұтас, кешенді, салыстырмалы-салғастырмалы аспектіде зерттелмеді. Сырттай қарағанда осы аймақтағы соңғы отыз жылдағы ғылыми және әдеби байланыстар жоғары деңгейде жүзеге асырылып жатқандай көрінеді. Алайда әдеби коммуникацияның көп бөлігі бұрынғы мәдени дәуірлерден бері халыққа/оқырманға жете таныс көркем шығармалардың жазылғанына және ақын, жазушылардың туғанына орай өтетін мерейтойларға қатысты болып келеді. Мысалы, қырғыз жазушысы Шыңғыс Айтматовтың немесе қазақтың көрнекті тұлғалары Абай Құнанбайұлы, Мұхтар Әуезовтің мерейтойы аясында жүзеге асатын ғылыми іс-шаралармен аударма саласы Орталық Азия аймағындағы туыстас түркі халықтарының (тәжік халқын қоспағанда) басын қосады. Ең бастысы, отаршылдық режимнен шыққан көршілес мемлекеттердің бүгінгі әдебиеті, ондағы әдеби үдерістің даму барысы мен бағыттары осы аймақтағы оқырмандарға да, әдеби ортаға да, тіпті, ғылыми көпшілікке де жете таныс емес. Орталық Азия аймағының әдебиетінде авторлар тудырған постотаршылдық поэтика үрдісі, әдеби-эстетикалық ізденістер салыстырмалы аспектіде зерттелетін болса, тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әдебиетін объективті түрде бағалауға да мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер

Тәуелсіздік кезеңіндегі Орталық Азия аймағындағы ақындар мен жазушылардың әдеби туындылары және әдебиеттану саласындағы ғылыми-теориялық еңбектер мен интернет дереккөздері зерттеу жұмысының материалдары ретінде алынды. Нақты атап айтқанда, бүгінгі Орталық Азиядағы жазушы Мұхтар Мағауиннің «Жармак», Қажығали Мұханбетқалиұлының «Тар кезең», Тынымбай Нұрмағамбетовтің «Мешкей», Әкім Таразидың «Мұстафа Шоқай», Нұржан Қуантайұлының «Қараөзек» және Дидар Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» романы, Ықылас Шалғынбайдың «Бекет», «Қамал» пьесалары (қазақ әдебиеті) және «Қазіргі қырғыз поэзиясы» жинағында қамтылған қырғыз авторларының өлеңдері, ақын Алик Акмалиевтің «Герника» поэмасы (қырғыз әдебиеті), өзбек ақыны Мұхамед Салихтың «Вал-Фажр» өлеңдер жинағы қарастырылды. Сонымен қатар, қырғыз

әдебиеттанушылары Осмонакун Ибраимовтың «XX ғасырдағы қырғыз әдебиетінің тарихы» оқу құралы мен Бахтияр Койчуевтің «Көпұлтты контекст ретіндегі Орталық Азия әдебиеті: орыс дискурсының тарихы (ежелгі дәуірден ХХІ ғасырға дейін)» монографиясында қамтылған авторлардың шығармашылығы негізге алынды. М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты жарыққа шығарған «ХХІ ғасырдағы әлемдік әдеби үдеріс» деп аталатын ұжымдық монография мен өзбекстандық зерттеуші Саодат Камилованың «XX ғасырдың соңы мен ХХІ ғасырдың басындағы өзбек әдебиетінің тұжырымдамалық моделі» еңбегі негізінде қазіргі өзбек әдебиетінің даму үдерісі жіті сараланды. Бұған қоса, тәуелсіздік кезеңіндегі тәжік әдебиеті туралы интернеттегі дереккөздер талқыланды.

Ескі дәуірлерден басталған Орталық Азия әдебиетінің (тәуелсіздік кезеңіне дейінгі) даму тарихы жайында көптеген зерттеу жұмыстары жарық көргені мәлім. Ал біздің мақаламызда тәуелсіздік кезеңіндегі Орталық Азия аймағындағы авторлардың шығармашылығын постколониализм аспектіде зерттеу қажеттігі, маңызы мен өзектілігі қарастырылады. Мақалада зерттеуге алынған мәселені интерпретациялау және талқылау мақсатында герменевтикалық, диахронды және синхронды, синергетикалық әдістер қолданылды.

Әдебиеттерге шолу

Орталық Азия аймағының бүгінгі әдебиетін постколониализм аспектіде зерттеу жұмыстарының өзектілігі айқын және маңызы жоғары. Өйткені аталған аймақтағы елдер түркілік тектен шыққан және КСРО құрамында болғанда отаршылдық саясатты бастан өткізді және бүгінде бір жағрафияда орналасқан. Қазіргі қоғамдық-гуманитарлық ғылымдардағы пәнаралық зерттеулер тұрғысынан қарағанда бұл аймақтың тәуелсіздік кезеңіндегі көркем әдебиетіне және әдеби байланыстарына арналған кешенді жұмыстардың қолға алынбағаны байқалады.

Орталық Азия аймағындағы қаламгерлердің бір бөлігі орыс тілінде жазады. Орыстілді ақын, жазушылардың шығармашылығы Қазақстанда зерттеу жұмыстарында қамтылғаны белгілі (Ананьева, 2010). Билингв қаламгерлер Орталық Азия оқырмандарына орыс тілінің табиғи байлығын тереңірек көрсетуге, белгілі бір деңгейде тіл ретінде өмір сүруіне және

мәдениеттер арасында орыс тілі арқылы диалог орнатуға атсалысып келеді. Сонымен бірге Орталық Азия аймағындағы елдердің әдеби-мәдени құндылығы да орыс тілінде сақталған (Койчұев, 2010). Қырғыз әдебиеттанушысы Б. Койчұевтің «Көпұлтты контекст ретіндегі Орталық Азия әдебиеті: орыс дискурсының тарихы (ежелгі дәуірден ХХІ ғасырға дейін)» монографиясында Қырғызстанның орыс тілінде жазатын және көркем аудармамен айналысқан авторларының шығармашылығына басымдық берілген. Сонымен қатар бұл аймақтың ескіден келе жатқан әдеби байланыстары мен араб-парсы және түркі мәдениетіне ортақ көркем туындылардың маңызы қарастырылған. Аталған еңбекте Орталық Азия аймағындағы өз ана тілінде жазатын (қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және тәжік) қаламгерлердің шығармашылығы қамтылмаған. Сонымен қатар Қазақстан зерттеушілері У. Әбішева мен Э. Когайдың «Орта Азия әдебиеті. Архетиптер. Мифологемалар. Концептілер» деп аталатын монографиясында қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және тәжік әдебиетін салыстырмалы-салғастырмалы аспектіде зерттеудің өзектілігі мен маңызы көрсетілген. Еңбекте Кеңес кезеңінде жарық көрген қазақ жазушыларының шығармалары мифопоэтикалық тұрғыда қарастырылып, көркемдік концептілер әр қырынан зерттелген (Әбішева, Когай, 2020). Тәуелсіздік тұсындағы әдебиет өкілдерінің арасынан Б. Қанапиянов, А. Жақсылықов сынды орыс тілді қазақ авторлары мен өзбек жазушылары Т. Полатов, С. Вафоның және тәжік жазушысы Т. Зульфикаровтың шығармаларындағы көркемдік концептілер мен мифтік образдар талданған. Бұл зерттеуде Орталық Азия аймағы әдебиетіндегі концептілер мен мифтік мотивтерді қарастыруға басымдық берілген және санаулы авторлардың туындылары ғана қарастырылған. Келтірілген еңбектерде Орталық Азия аймағының тәуелсіздік кезеңі әдебиетіндегі әртүрлі жанрдағы үздік туындылар мен танымал авторлар шығармашылығы кешенді түрде, салыстырмалы-салғастырмалы әдістермен постколониализм аспектісінде қарастырылмаған.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

1991 жылдан бүгінге дейінгі аралықта Орталық Азия әдебиетінде әдеби-мәдени байланыстар белгілі бір деңгейде жүзеге асырылғанымен, тәуелсіздік кезеңіндегі көркем әдебиет жүйелі әрі кешенді түрде ғылыми-

теориялық аспектіде зерттелмегені айқындалды. Соңғы отыз жылдағы қазақ әдебиетінің даму үдерісін объективті бағалау және Ресей империясының, кейіннен Кеңес үкіметінің отарында болған халықтардың посткеңестік кезеңдегі ұлттық санасы мен психологиясы, тілі, мәдениеті, күнделікті тұрмыс салтындағы әлеуметтік, антропологиялық, психологиялық өзгерістерді көрсету үшін Орталық Азия аймағындағы елдердің әдебиетін тұтас қарастыру қажеттігі көрсетілді. Отаршылдықтан шығып, көпмәдениетті кеңістікте, көпұлтты қоғамда өмір сүріп жатқан тұлғаның бойындағы ұлттық бірегейлік пен құндылықтардың өзгерісі, колониализмнен кейінгі тіл мен сана трансформациясы, урбанизация үдерістері, жаһандық және әлеуметтік-тұрмыстық мәселелердің ұлттық болмысқа әсері сынды құбылыстар мен факторлар көркем әдебиетте айқын көрініс тапқан.

Сонымен қатар соңғы жылдары Орталық Азия аймағындағы елдердің тәуелсіздік кезеңіндегі көркем әдебиетін таныту мен насихаттаудың бір жолы – көркем аударма саласы өзара аймақтық және халықаралық деңгейде дами бастады. Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстанның тәуелсіздік кезеңіндегі авторларының әдеби туындылары өзара қырғыз-қазақ, қазақ-әзірбайжан, өзбек-тәжік және халықаралық ағылшын, жапон, қытай, испан, француз, араб, т.б. тілдерге аударылған. Зерттеу барысында Орталық Азия аймағындағы елдердің әдебиеті тәуелсіздік жылдарында бір-біріне ұқсас тоқырау, дағдарыс жағдайын бастан кешіргенімен, өтпелі кезеңдегі саяси-әлеуметтік, экономикалық, қоғамдық, діни тенденциялар әлемді игерудің ұлттық-дүниетанымдық, көркемдік санасын қалыптастырған. Авторлар КСРО құрамынан шыққаннан кейін әдеби бағыттар мен жазу әдістерін таңдау және шығармалардың рецепциялық жағынан әлсіз болуы, сондай-ақ әлеуметтік-тұрмыстық проблемалардың пайда болуы сынды қиындықтарға кездескен. Оған қоса, 90-жылдардың басында мерзімді әдеби басылымдар саны қысқарып, авторларға кітап шығару мәселесі шығармашылығын дамытуға кедергі келтірген.

Тәуелсіздік кезеңіндегі Орталық Азиядағы көркем әдебиеттің зерттелу деңгейі осы аймақтағы жекелеген елдердің тілтанушылар мен әдебиеттанушыларына жете таныс. Қазақстан әдебиеттануындағы зерттеу дискурсы тәжірибесін алып қарағанда соңғы отыз жылдағы қазақ әдебиетінің даму бағыты мен авторлардың поэтикалық ізденісін қарастырған бірнеше

ғылыми зерттеу жұмысы жарық көрді. Бұдан басқа мақала, сұхбат, пікір білдіру (comment) деңгейіндегі дереккөздердің бірқатары интернет сайттарда жарияланған. Бакалавр деңгейін қоспағанда көптеген магистрлік және докторлық диссертациялар қорғалып келеді. Алайда отаршылдық пен постотаршылдықтың әдебиеттегі көрінісін теориялық-әдіснамалық қырынан қарастырған арнайы еңбектер аз кездеседі. Көркем әдебиеттегі отаршылдық ұғымы Қазақстан әдебиеттануында тұтас, жүйелі түрде зерттелмесе де, қазақ әдебиетіне қатысты еңбектерде қорытынды тұжырымдар мен пайымдаулар түрінде кеңірек айтылады. Сонымен қатар отаршылдықтың әдебиетте көрініс табуының айқын мысалы ретінде абайтанушы М. Мырзахметұлының «Қазақ қалай орыстандырылды?» (Мырзахметұлы, 2010) деп аталатын еңбегін атап өтуге болады.

Қоғамның кейбір өкілдері отаршылдық ұғымын Еуропа елдерінің Африка және Үндістан халқын отарлау деңгейімен салыстырып қарағандықтан, КСРО құрамындағы мемлекеттер отаршылдық жағдайын бастан кешірмеді деген ауызша пікірлер айтылып жатады. Батыс аталған елдерді отарлау барысында байырғы тұрғындар мен тайпалардың жерімен қоса мәдениетін де жаулап алып, «халықты аса қатігездікпен тонап, құл саудасын қатты өрістеткен» (Қайратұлы, 2019) болатын. Ақ нәсілділер мен кара нәсілділер арасындағы теңсіздік, расизм, сеграгация сынды күрделі жаһандық әлеуметтік проблемалар отаршылдықтан кейін кең қанат жайды (Саид, 1978). Публицист Бекен Қайратұлы «Қазақия қалай отарланды?» деп аталатын зерттеуінде империялардың халықтарды отарлау әдістері әртүрлі болатынын егжейлі-тегжейлі түсіндіре келе, «отарлау (лат. *colonia*) деп – күшті державалардың әлсіз халықтарды күш қолдану арқылы бағындырып, олардың байлығын, жерін иеленіп қана қоймай, отарлаушы елдің әкімшілік басқару жүйесін түбегейлі өзгертудің нәтижесінде толық үстемдік орнатуын айтады» (Қайратұлы, 2019: 4) деген анықтама келтіреді. Зерттеушінің пікірінше, Ресей империясының қазақ даласына экспедициялық жорықтар жасауы, көптеген бекіністер тұрғызуы, орыс-казак жасағын отарлау ісіне пайдалануы, құл саудасының жүргізілуі және салық саясатын зандастыруы отаршылдық жүргізудің айқын сипатын танытады. Зерттеушілер *Ресейдің қазақ жерін орыстандыру саясаты* арқылы отарлағанын атап өтеді. Еуропа зерттеушісі Дж. Уилер

«Британия Үндістанды отарлағанда олардың көнеден келе жатқан өзін-өзі басқару жүйесін бұзып, оның ежелгі басқару ісіне араласқан жоқ. Ал орыстар болса отарлаған жеріне тікелей өздерінің әкімшілік жүйесін күштеп орнатты. Әсіресе, Орта Азия тұрғындарын аяусыз ырқына көндіріп, олардың атамекен территориясын ұлы орыс империясының меншігі деп есептеді» деген пікір келтіреді (Қайратұлы, 2019). Орталық Азия аймағы Ресейдің отарына айналғаны ғылыми зерттеулер арқылы дәлелденген.

Сонымен қатар отаршылдық ұғымы қазақ әдебиетіндегі көптеген туындыларда көрініс тапты. Ресей империясы қазақ жерін Азия аймағына кіретін қақпа деп есептеген саяси жоспары және бұл жоспардың жүзеге асырылу жолдары тәуелсіздік кезеңінде жарық көрген Әкім Таразидің «Мұстафа Шоқай» және Қажығали Мұханбетұлының «Тар кезең» романдарында әртүрлі тарихи және архив материалдарын көркемдік тұрғыда қолдану арқылы терең түсіндірілген болатын. Аталған туындыларда отаршылдық ұғымының мән-мазмұны «өзім» (қазақтың көзқарасымен) және «өзге» (өзге ұлттар мен теріс пиғылды қазақтардың көзқарасы арқылы) ұстанымы негізінде көрсетіледі. Бұрынғы Ресей империясы, кейіннен Кеңес кезеңіндегі отарлық саясаттың зардаптары және оның тәуелсіздік алғаннан кейінгі Қазақстан қоғамының санасы мен психологиясына тигізген әсері, жеке тұлға трансформациясы, ұлттық бірегейлік пен ұлттық мүдделердің өзгерісі, ғылымдағы тұрақсыздық пен әділетсіздік жазушы Мұхтар Мағауиннің «Жармақ», Тынымбай Нұрмағанбетовтің «Мешкей», Нұржан Қуантайұлының «Қараөзек» романдарында және драматург Ықылас Шалғынбайдың «Бекет», «Қамал» пьесаларында айқын көрініс тапты. Осы тұста жазушы Т. Нұрмағанбетовтің тәуелсіздік жылдарында жарық көрген «Ауғандық құстар» кітабындағы бірнеше әңгімесінде қоғамның әлеуметтік мәселелері тартымды аллегориямен және сарказммен көрсетілгенін атап өткен жөн. Сонымен қатар 1990 жылдардағы ақын, жазушылардың басындағы әлеуметтік-тұрмыстық қиындықтар мен шығармашылық тоқырау кезеңдері бас кейіпкері шығармашылық тұлға ретінде кескінделген жазушы Тұрысбек Сәукетаевтың «Мен жындымын» және Дидар Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» романында да реалистік айқындықпен баяндалады.

Қазақ әдебиетінде осындай әртүрлі қиындықтар болған өтпелі кезеңде Қазақстанмен

көршілес – Орталық Азия аймағының басқа елдерінің тәуелсіздік кезеңіндегі әдебиетінде отаршылдықтан шыққан халықтың тұрмыс-салты, дүниетанымы, тілі мен психологиясындағы өзгерістер қалай көрініс тапты деген мәселені қарастыру қажеттігі туады. Зерттеу жұмыстарында Қырғыз Республикасы мемлекеттік тәуелсіздік алғанда 1990 жылдардың басындағы жаңа реформаларға, қайта қалыптасып жатқан қоғамға бейімделу қырғыз ақындары мен жазушыларына қиын соққанын атап өтеді (Ибраимов, 2014), (Айтпаева, 2015). Зерттеушінің сөзінше, тәуелсіздік алғаннан кейін Кеңес кезеңіндегі мемлекеттік қаржыға кітап шығару үрдісі үзіліп, бірқатар әдеби басылымдар тоқтап қалған. Қырғызстанда 2000 жылдардан бастап әдеби жағдай қалпына келе бастаған. Бұл үрдіс Кеңес одағының құрамынан шыққан бірнеше елдің кітап шығару ісіне тән болуы мүмкін.

Кеңес дәуірінен бастап оқырманға кеңірек танылған қырғыз ақынының бірі Алик Акмалиев «Герника» поэмасында КСРО-ның ыдыраған кезеңін Герникаға теңейді (Акмалиев, 2008). Герника – азамат сағысы кезінде бомба астында қалып, қираған Испания қалаларының бірі. Сонымен қатар суретші Пабло Пикассо «Герника» деп аталатын кубизм стилімен салынған туындысында Герникадағы соғыс қасіретін бедерлеген. Поэманы оқи отырып, қырғыз ақынының ішкі көңіл-күйі мен сезім толқынысы да екіұдай әсерде болғанын байқауға болады. Ақын КСРО-ның *темір режимнен, отарынан* он бес мемлекеттің тәуелсіздік алғанына қуанса, ендігі кезекте тәуелсіз мемлекеттердің «Титаник» кемесіндей белгісіздікке бет алғанын суреттейді (Акмалиев, 2008).

О. Ибраимов 90 жылдардың басындағы әдеби туындылардың бірқатарының әдеби заңдылықтары (тіл, стиль, жанр) бұзылып, «ережесіз», публицистикалық пафоспен жазылғанын атап өтеді. Мұның айқын мысалы ретінде О. Султановтың «Алда не болады, не күтіп тұр?» («Что будет, что ждет впереди?»), «Бүгіннің ұрыларына» («Ворам сегодняшних дней»), Э. Ибраевтың «Ойлан, қырғыз!» («Думамай, кыргыз!»), «Мен қырғыз болсам, менің тілім де қырғызша» («Если я кыргыз, то язык мой – кыргызский»), А. Акималиевтің «Эмигранттың монологы» («Монолог эмигранта»), «Уақыт парадоксы» («Парадокс времени»), т.б. туындыларын келтіреді. Сонымен қатар ақын, жазушылар әдебиеттегі бұрынғы бағыт-бағдарлар мен арман, идеалдар бұзылғандықтан,

жаңа мен ескінің ортасында адасқандай күй кешкен. Қырғыз әдебиетінде постмодернизм бағыты да сол кездері келе бастаған (Ибраимов, 2014). Қазақ әдебиетінде де постмодернизм құбылысының пайда болған тұсы тәуелсіздік жылдарына сәйкес келеді. Қырғызстан әдебиеттанушысы Б. Койчуев те 1990 жылдан бүгінге дейінгі тәуелсіз Қырғыз Республикасы әдебиетінің жүйелі түрде, әсіресе, тарихи-мәдени үдерістердің әлемдік көркем мәдениет контекстінде тарихи-салыстырмалы әрі теориялық тұрғыда қарастырылу қажеттігін алға тартады (Койчуев, 2010).

Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ, қырғыз және тәжік әдебиетінің әртүрлі жанрларында тарихи тақырып белсенді жазылғаны байқалады. Орталық Азия аймағының соңғы отыз жылдағы әдебиетінде бұл тақырып ортақ ұқсастық саналады. 1991 жылдан бүгінге дейін қазақ әдебиетінде Қ. Жұмаділовтің «Дарабоз», Қ. Исабаевтың «Шоң би», С. Сматаевтың «Жарылқап батыр», К. Сегізбайдың «Беласқан», Ж. Ахмадидың «Есенгелді би», «Жарылқап би», Т. Зәкенұлының «Көкбөрілердің көз жасы», «Мәңгітас», Ұ. Доспамбетовтің «Абылайдың ақ туы», «Қызыл жолбарыс», М. Мағауиннің «Шыңғыс және оның заманы», т.б. тарихи романдар жарық көрген. Қырғыз әдебиеттанушысы О. Ибраимов тәуелсіздік кезеңінде Қырғызстанда жазушы Т. Қасымбековтің «Разбой», С. Джусуевтің «Құрманжандатха» (өлең-роман), Ж. Токтоналиевтің «Баатыр Шабдан», «Ормон-хан», Э. Турсуновтың «Балбай», «Ормон», А. Стамовтың «Хан Тейиш» сынды тарихи тақырыпта бірнеше роман жарық көргенін атап өтеді (Ибраимов, 2014). Аталған тақырып әдебиеттердің (қазақ, қырғыз, өзбек) поэзия және драматургия жанрында көрініс тапқан.

Сонымен қатар Тәжікстан Жазушылар одағының төрағасы Низом Косимнің сұхбатында тәуелсіздік жылдарында тәжік әдебиетінде жазушы Рон Кухзодтың «Хайджон» («Ұрыс алаңы»), Абдулхамид Самадовтың «Гардиши девбод» («Тайфун»), Барот Абдурахмонның «Искандар мен Спитамен», «Рухшона» және Караматулло Мирзоның «Марги бегунох» («Жазықсыз өлім») романдары жарық көргені айтылған. Аталған романдардың көбісінде Тәжікстандағы Қазан төңкерісі, азаматтық соғыс және 1991 жылғы тәуелсіздікке дейінгі тарихи оқиғалар қамтылған. Н. Косим тарихтағы айтулы қаһармандар мен батырлардың ерлігін дәріптеу арқылы халық рухын көтеруге және

біріктіруге болады деп есептейді. Сонымен қатар Тәжікстанда жас авторлар аз және олардың шығармашылығында қоғамдағы жеке тұлғаның өзін-өзі іздеуі, қалыптасу үдерісі және қарапайым адамдардың өмірі бейнеленген (Батенкова, 2018).

Қазіргі тәжік әдебиетінде әйел қаламгерлер прозаға қарағанда поэзия жанрында көбірек жазады. Бұл елде халық ақыны, Тәжікстан ұлттық әнұранының авторы (сөзін жазған), Тәжікстан Жазушылар одағының мүшесі Гулназар Келди, ақын, аудармашы Гулрухсор Сафиева, халық ақындары ретінде Камол Насрулло, Саидали Мамур, Доро Наджот, Фарзона Худжанди, Фарзона Худжанди, т.б. кеңірек танымал. Кеңес кезеңінен бастап көркем әдебиет саласында еңбек етіп келе жатқан ақындардың шығармашылығында тәуелсіздік, махаббат, патриотизм, т.б. тақырыптар көрініс тауып, бірнеше жыр жинақтары жарық көрген. Н. Косимнің пікірінше, ақын Доро Наджот Тәжікстанның реформатор-модернист ақыны болып есептеледі (Батенкова, 2018).

Өзбекстан әдебиеттанушыларының зерттеу жұмыстарын және жекелеген авторларының шығармаларын саралай қарастырғанда қазіргі өзбек әдебиетінің модернизм және реализм жазу қағидаттарына негізделген поэтикалық ізденістер мен идеялық-тақырыптық тұрғыдан (дидактизмнен арылу, психологияландыру, неомифологияландыру, магиялық реализмге бейімдік, дінге қызығушылық, тарихты жаңғырту, жеке тұлғаға (Әмір Темір, Ә. Науаи, Бабур, т.б.) арналған тарихи-биографиялық жанрдың белең алуы) әлдеқайда дами түскенін байқауға болады. Әдебиет сыншылары бұл елдегі ақындар мен жазушылардың жаңа заманның шындықтарын көркемдік, әдеби-эстетикалық тұрғыда қабылдаудағы көркемдік санасын әлем әдебиетінің заңдылықтарына қарағанда тәуелсіздік кезеңдегі саяси-әлеуметтік, қоғамдық факторлар қалыптастырғанын атап өтеді (Гарипова, 2016; Камилова, 2019). Орталық Азия аймағындағы бес елдің соңғы отыз жылдағы әдебиетінде авторлардың тарих тақырыбына қызығушылығы айтарлықтай жоғары болғаны байқалады. Қазақ прозасында да тарихи тұлғалар мен олардың атқарған ерлік істері, жалпы ұлтқа қатысты мәселелер терең баяндалды (Ахметова, 2022: 79). Алайда тарихи тұлғаларға (хан, батыр, би, т.б.) арналған биографиялық туындылар толықтай оқырманның қызығушылығын тудырмағанын

да атап өткен жөн. Бұған авторлардың тарихи деректерді дәлелді қолданғанымен (асыра қолданыстар да кездеседі), көркемдік тұрғыда сәтті жүзеге асыра алмағаны себеп болуы мүмкін деп есептейміз.

Зерттеуші С. Камилова 2000 жылдарға қарай Р. Рахмат, С. Вафо, И. Султан, т.б. авторлардың шығармашылығы арқылы өзбек әдебиетінде постмодернистік эстетиканың (классикалық өзбек туындыларынан дәйексөз алу, жанрлық эксперименттер, қазіргі уақыттан алыстап, өткеннің ізімен дискурс жасау, әлемді бейберекет қабылдау, т.б.) пайда болғанын жазады. Өзбек әдебиетіндегі постмодернизм құбылысы орыс және батыс әдебиетінен түбегейлі ерекшеленіп, поэтикалық-стилистік тұрғыдан ұлттық өзгешеліктерге қарай бағдарланғанын алға тартады (Камилова, 2019). Сонымен қатар 1970-1980 жылдардың өзінде өзбек поэзиясында жаңашыл-модернист ақын саналған Мұхаммед Салих билік тарапынан қуғынға ұшырап, бүгінде Түркияда өмір сүріп жатыр. 2022 жылы қазақ ақыны Ф. Төлтай М. Салихтың «Вал-Фажр» деп аталатын өлеңдер жинағын қазақ тіліне тәржімалады. Биліктегі әділетсіздікке қарсы шығып, бірнеше жыл бойы қуғында жүрген диссидент ақын М. Салихтың өлеңдерінен өзбек ұлтына, отанына деген шексіз махаббаты байқалады. Ақынның «Тыныштық бар елімде соғыстан да қауіпті», «1989-2019», «Халық жауының Отанға деген махаббаты», «Хорезімім», «Күрескер» сынды өлеңдерінен жаңа мазмұнға бай үздік образдар қорын кездестіруге болады.

Интернет дереккөздері мен қолда бар материалдарды жүйелеп, сараптап қарағанда тәуелсіздік кезеңіндегі Орталық Азия аймағындағы М. Мағауин, М. Шаханов, С. Елубай, Е. Раушанов, Ұ. Есдәулет, Д. Амантай, Қ. Мұханбетқалиұлы, Т. Әбдікәкімұлы, Б. Қарағыз, Е. Жүніс, А. Елгезек, Ф. Төлтай, т.б. (қазақ әдебиеті), Н. Эшенкулов, Т. Мурад, У. Назаров, Ш. Абдуллаев, С. Афлатуни (Е. Абдуллаев), М. Салих, С. Вафо, М. Мухтар, т.б. (өзбек әдебиеті), К. Убайдуллаева, А. Акмалиев, Н. Алиева, Ә. Аяпова, т.б. (қырғыз әдебиеті), А. Алланазаров, Г. Оразгулыев, Г. Дашгынов, Г. Шагулыева, К. Кулиев, т.б. (түркімен әдебиеті), У. Кухзод, А. Самад, С. Турсун, О. Сорбон, К. Мирзоев, Б. Абдурахмон, т.б. (тәжік әдебиеті) ақын, жазушы, драматургтердің шығармашылығы кешенді, жүйелі аспектіде зерттеу нысанына алынуы тиіс деп есептейміз.

Бұдан басқа авторлардың шығармашылығы жіті қарастыру барысында айқындалуы мүмкін.

Әдеби коммуникацияның бір жолы – көркем аударма

Зерттеу жұмыстары барысында Орталық Азия мемлекеттерінде соңғы жылдары көркем аударма жұмыстары жасалып жатқаны байқалды. Қазақстан тәжірибесін мысалға алатын болсақ, 2020 жылы алпыс қазақ авторының туындысы жинақталған антология халықаралық қолданыстағы ағылшын, француз, орыс, испан, қытай және араб тіліне тәржімаланған болатын. Алты тілге аударылған қазақ әдебиеті аталған тілдер басым қолданылатын 93 мемлекеттің ірі ғылыми және әдеби орталықтарына, жоғары оқу орындарына және кітапханаларға таратылған. Аударма жұмыстарымен әлемнің үздік университеттерінің баспалары, зерттеу орталықтары, т.б. мекемелер айналысқан. Әрбір антологияның таралым саны – 10 мың дана. Бұл аударманы мемлекеттік «Рухани жаңғыру» бағдарламасының бір бағыты – «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасы аясында «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры жүзеге асырды (Strategy 2050, 2019). Осы тұста Қазақстан авторларының шығармаларын шет тілдеріне аударып жариялау жұмыстары жалғасқанын байқауға болады. 2022 жылы әйел жазушылардың туындылары «Amanat: women's writing from Kazakhstan» деген атаумен жарық көрді (Noubel, 2022). Сонымен қатар аталған қордың үйлестіруімен қазақтың көрнекті ойшыл ақыны, түркі әлемінің танымал тұлғасы Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойы аясында ақынның өлеңдері, поэмалары және қарасөздері әлемнің он тіліне – түрік, ағылшын, орыс, француз, жапон, неміс, қытай, испан, итальян және араб тіліне аударылды. Жинақ үш мың данамен тараған (Astanatimes.com, 2020). Көркем аударма саласындағы мұндай аударма жұмыстарға мемлекеттік деңгейде назар аударылғаны құптарлық. Сонымен қатар Орталық Азия аймағындағы мемлекеттер көркем туындыларды өзара тәржімалап, басып шығару және насихаттау жұмыстарына да баса маңыз берілуі қажет деп есептейміз. Түркітілдес халық болғандықтан, қазақ, өзбек, қырғыз және түркімен тілі түсінуге жеңіл болғанымен, түпнұсқадағы әдеби тіл жалпы оқырманның әдебиетті түсініп оқуына оңай соқпауы мүмкін. Даму тарихы ұзақ уақытты қамтитын әрі дүниетаным мен

салт-дәстүрі, әлемді қабылдау ерекшелігі өзгеше келетін Батыс және басқа құрлықтағы озық дамыған мемлекеттердің оқырманына қазақ авторларының шығармашылығы және қазақтың ұлт ретіндегі ерекшелігі әдебиеті арқылы танылса, мәдени-әдеби коммуникация мен әлемдік әдеби-эстетикалық базаны кеңейте түсетіні белгілі. Сонымен қатар отандық әдебиеттану саласында тәуелсіздік кезеңіндегі көркем әдебиет туралы шынайы ғылыми нәтижелерге қол жеткізу үшін тәуелсіздік алған он бес мемлекеттің ішіндегі Орталық Азияның бүгінгі әдебиетінде жүйелі, кешенді тұрғыда зерттеулер жүргізілуі қажет деп санаймыз.

Тәуелсіздік кезеңіндегі Орталық Азия әдебиеті осы аймақтағы бес мемлекеттің ішінде өзара және басқа түркітілдес мемлекеттердің бастамасымен де аударылып жарық көрген. Атап айтқанда, 2017 жылы Дүниежүзілік жас түрік Жазушылар одағы әзірбайжан тілінде «Жаңа қазақ поэзиясының антологиясын» шығарған. Қазақ тілінен әзірбайжан тіліне бір-қатар әзірбайжандық аудармашылар тәржімалаған. Қазақстанның 57 ақынының өлеңдері жинақталған антологияны Танагөз Илияс, Дәурен Қасенов және Рәсмие Сабир (Rəsmiyə Sabir) құрастырған. Жинаққа Қазақстан Жазушылар одағының төрағасы, ақын Ұлықбек Есдәулеттің өлеңдерінен бастап, Жанат Әскербекқызы, Дәурен Берікқажыұлы, Танагөз Толқынқызы, Саят Қамшыгер, Ақберен Елгезек, Мақпал Жұмабай, Жанат Жаңқашұлы сынды ақындардың жырлары енген (Dünya Genç Türk Yazarlar Birliyi, 2017).

Көркем аударма саласы бойынша Қазақстанға көрші орналасқан Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Түркіменстан елдерінің тәжірибесіне назар салғанда кейбір аударма жұмыстардың жүзеге асырылғаны байқалды. 2021 жылы Өзбекстан және Тәжікстан мемлекеті президенттерінің қолдауымен Тәжікстандағы өзбектілді ақын, жазушылардың үздік туындылары топтастырылған «Тәжікстандағы өзбек әдебиеті антологиясы» жарық көрген (Сайдов, 2021). Сонымен қатар Тәжікстан Жазушылар одағының төрағасы Низом Косимнің сөзінше, мемлекет басшысының қолдауымен одаққа қарайтын көркем аударма орталығы құрылған. Ондағы аудармашы мамандар көбіне жекелеген авторларға қарағанда өлеңдер мен прозалық туындылардың жинағын әртүрлі тілдерге аударумен айналысады. 1990 жылдан бері тәжік қаламгерлерінің кітаптары Иран,

Қырғызстан, Ресей және АҚШ-та жарық көрген (Батенкова, 2018). 2019 жылы Халықаралық Түркі академиясының қолдауымен «Қазіргі қырғыз поэзиясы» кітабы қазақ тілінде жарыққа шыққан (Халықаралық Түркі академиясы, 2019). Кітапқа қазіргі қырғыз поэзиясының өкілдерінен Атантай Акбаров, Фатима Абдалова, Зайырбек Ажыматов, Перизат Алмазова, Қарбалас Бакиров Динара Бейшеналиева сынды 21 ақынның өлеңдері енген. Қырғыз тіліндегі поэзияны қазақ тіліне тәржімалаған ақын, аудармашылар: Саят Қамшыгер, Дәулетбек Байтұрсынұлы және Ержан Жұмабек.

Тәуелсіздік алған жылдардағы рухани тоқырау мен дағдарысқа түскен халықтың тіршілігі, одан шығу жолы, тәжірибесі, психологиясы, әлеуметтік бет-бейнесі және одан кейінгі қоғамның даму барысы, ең бастысы, отаршылдықтан кейінгі сана-сезімі көркем әдебиетте көрініс тапқаны белгілі. Әдебиет арқылы Орталық Азия аймағының тілдік, мәдени, әлеуметтік, діни, психологиялық, т.б. проблемалары айқындалса, оны шешудің тиімді жолдары да табылуы мүмкін. Сонымен қатар бес елдің авторларының әдебиет тудырудағы постотаршылдық контекстегі эстетикалық әлеуеті айқындалады.

Зерттеу нәтижелері осы аймақтағы білім беру орындарының филология факультеттерінде, ғылыми-зерттеу институттарында және әдеби-мәдени ұйымдар мен орталықтарда қолданысқа енгізілсе, білім беру үдерісіндегі кемшіліктердің орнын толықтыруға үлес қосуға мүмкіндік береді. Мысалы, Қазақстандағы жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларында Орталық Азия аймағының бүгінгі авторлары және олардың шығармашылығы жете таныс емес деп айтуға болады. Білім алушылармен қатар, жалпы оқырман қырғыз халқының көрнекті жазушысы Шыңғыс Айтматовтың туындыларын және «Манас» дастанын оқумен шектеліп қалып жатады. Сол сияқты әдебиет тарихына қатысты пәндер аясында түркіменнің халық ақыны Мақтымқұлы, өзбек ақыны Ө. Науаи сынды тұлғалардың әдеби мұрасы оқытылады. Тіпті, бүгінгі кезеңге қарағанда ХХ ғасырдағы әлеуметтік реализм әдісіне негізделген әдеби сын белсенді дамыған болатын. Қазіргі ұрпаққа Орталық Азияның ХХ ғасырдағы әдебиеті де жеткілікті түрде таныс емес.

Қорытынды

Әдеби-эстетикалық қордың қалыптасуы мен әдеби-мәдени байланыстар тарихы тереңнен бастау алатын Орталық Азия аймағындағы қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және өзбек әдебиетін жүйелі, кешенді қырынан зерттеу жұмыстарына тәуелсіздік кезеңінде жеткілікті түрде назар аударылмағаны айқындалды. Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түркіменстан және Тәжікстан мемлекеттері жақын географиялық аймақта орналасқан көршілес, КСРО құрамында ұқсас тарихи саясатты бастан өткізген және түбі бір түркі халықтары саналатындықтан, олардың тәуелсіздік кезеңдегі әдебиетін постколониализм бағытында зерттеу қажеттігі көрсетілді. Тарихи дереккөздерден отаршылдық ұғымы мен оның басты сипаттары және көркем әдебиеттегі көріністері (ұлттық бірегейліктің өзгеруі, жаһандану мен мультимәдениет кеңістігіндегі гибридті тұлға, сана, тіл, дін, психологиядағы трансформация, қоғамдағы тұрақсыздық, белгісіздік құбылыстарының пайда болуы, т.б.) айқындалды. Зерттеу барысында 1991 жылдан бүгінге дейінгі аралықтағы қазақ, қырғыз, өзбек, түркімен және тәжік әдебиетінің даму бағыт-бағдарлары мен авторлардың тақырыптық-стильдік ізденістер анықталды.

Аталған аймақтағы мемлекеттер 1991 жылы тәуелсіздік алғанда қоғамдағы қайта қалыптасу қарсаңында туған қаржылық-әлеуметтік қиындықтар қаламгерлердің шығармашылығы мен кітап шығару ісіне жоғары деңгейде кері әсер етіп, оның салдары бірнеше жылға созылғаны зерттеу жұмыстарынан да, әдебиеттен де байқалды. Сонымен қатар Орталық Азияның әдебиетін өзара аймақтық және халықаралық масштабтағы басым қолданыстағы шет тілдеріне тәржімалау жұмыстары артқаны айтылады. Көркем аударма саласын дамытуға мемлекеттік деңгейде көңіл бөліне бастады.

Мақала аталған аймақтың тәуелсіздік кезеңдегі әдебиетін постколониализм аспектіінде қарастырудың маңызы мен өзектілігіне зерттеуші қауымның назарын аудартуға және болашақта осы бағыттағы жұмыстардың жазылуына үлес қосады деп есептейміз.

Бұл мақала ҚР БҒМ Ғылым комитеті қаржыландырған АР13067896 «Орта Азия әдебиеті: постотаршылдық эстетика және әдеби байланыстар» жобасы аясында жазылды.

Әдебиеттер

- Ананьева С. (2010). Русская проза Казахстана. – Алматы: Жібек жолы, 356 б.
- Койчубев Б.Т. (2010). Центральноазиатская литература как многонациональный контекст: История русского дискурса (от древности к XXI веку): монография. – 173 б.
- Абишева У.К., Когай Э.Р. (2020). Литература Центральной Азии. Архетипы. Мифологемы. Концепты: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 212 с.
- Мырзахметұлы М. (2010). Қазақ қалай орыстандырылды? – Алматы, 400 б.
- Қайратұлы Б. (2019). Қазақия қалай орыстандырылды? – Алматы, 400 б.
- Edward W. Said. (1978). *Orientalism*. Routledge & Kegan Paul Ltd. – P. 368
- Ибраимов О. (2014). История кыргызской литературы XX века: учебник. – 2-е изд., доп. – Бишкек, 544 с.
- Айтраева Г. (2015). *Kyrgyz Prose During Perestroika: Anticipating or Constructing the Future? Littérature et Société en Asie centrale*. URL: <https://journals.openedition.org/asiacentrale/2991?lang=en>. Қаралған уақыты: 20.06.2022.
- Акималиев А. (2008). Ханда жок байлык Манассия: Тандалма. – Бишкек: Айат, Т. 1. – 232 б.
- Батенкова Е. (2018). Низом Косим назвал имена, которыми пополнилась таджикская литература за годы независимости. Доступен по адресу: <https://khover.tj/rus/2018/08/nizom-kosim-nazval-imena-kotorymi-popolnilas-tadzhikskaya-literatura-za-gody-nezavisimosti/>. Дата обращения: 27.06.2022.
- Гарипова Г. (2016). Литература Узбекистана // Мировой литературный процесс XXI века. – Алматы: Әдебиет Әлемі, 312 с.
- Камилова С. (2019). Концептуальная модель узбекской литературы конца XX – начала XXI вв. Доступен по адресу: <https://journal.fledu.uz/wp-content/uploads/sites/3/2019/04/Saodat-Kamilova.pdf>. Дата обращения: 03.07.2022.
- Strategy 2050. (2019) *Anthologies of contemporary Kazakh literature in English are on display in British Library*. Retrieved from: <https://strategy2050.kz/en/news/anthologies-of-contemporary-kazakh-literature-in-english-are-on-display-in-british-library/>. Accessed on: 20.06.2022.
- Akhmetova A. (2022). Artistic Representation of the Concept “Eternal Nation” in the Novel “Mangitas” by Tursunkhan Zakenuly // Bilig. №100. – P. 77-97. DOI : <https://doi.org/10.12995/bilig.10004>
- Akhmetova A. (2020). Ways of realization of “Eternal Nation (Mangilik El)” concept in the novel (illustrated in the novel of T.Zakenuly “Eternal Stone”) / Keruen. №3. – P. 32-42.
- Noubel F. (2022). *Amanat anthology: Women writers from Kazakhstan make their voices heard in English*. Retrieved from: <https://globalvoices.org/2022/06/23/amanat-anthology-women-writers-from-kazakhstan-make-their-voices-heard-in-english/>. Accessed on: 25.06.2022 (in Eng.).
- Astanatimes.com. (2022). *World Marks 177th Anniversary of Kazakh Poet Abai and His Powerful Legacy*. Retrieved from: <https://ult.kz/post/abai-shygarmalary-alemin-10-tiline-audaryldy>. Accessed on: 27.07.2022 (in Eng.).
- Dünya Genç Türk Yazarlar Birliyi (2017). *Yeni qazax şeiri antologiyasi*. Baku, Elm və Təhsil, 280 s.
- Сайдов А. (2021). «УзА»: Литература – сердце народа. Открываются новые аспекты таджикско-узбекских отношений. Сілтеме: <https://khover.tj/rus/2021/09/uz-literatura-serdtse-naroda-otkruyayutsya-novye-aspekty-tadzhiksko-uzbekskih-otnoshenij/>. Қаралған уақыты: 27.06.2022.

References

- Abisheva U., Kogay E.R. (2020). *Literatura Central'noj Azii. Arhetipy. Mifologemy. Koncepty [Literature of Central Asia. Archetypes. Mythologems. Concepts]: Monograph*. – Алматы: Kazakh University, 212 s.
- Aitpaeva G. (2015). *Kyrgyz Prose During Perestroika: Anticipating or Constructing the Future? Littérature et Société en Asie centrale*. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/asiacentrale/2991?lang=en>. Accessed on: 20.06.2022.
- Akhmetova A. (2022). Artistic Representation of the Concept “Eternal Nation” in the Novel “Mangitas” by Tursunkhan Zakenuly // Bilig. №100. – P. 77-97. DOI : <https://doi.org/10.12995/bilig.10004>
- Akhmetova A. (2020). Ways of realization of “Eternal Nation (Mangilik El)” concept in the novel (illustrated in the novel of T. Zakenuly “Eternal Stone”) / Keruen. №3. – P. 32-42.
- Akimaliyev A. (2008). *Handa zhok bajlyk Manassija Manasseh, the wealth that the khan does not have*. – Bishkek: Ayat, T. 1. – 232 s.
- Anan'eva S. (2010). *Russkaja proza Kazahstana [Russian prose of Kazakhstan]*. – Алматы: Zhibek zholy, 356 p.
- Astanatimes.com. (2022). *World Marks 177th Anniversary of Kazakh Poet Abai and His Powerful Legacy*. Retrieved from: <https://ult.kz/post/abai-shygarmalary-alemin-10-tiline-audaryldy>. Accessed on: 27.07.2022 (in Eng.).
- Batenkova E. (2018). *Nizom Kosim nazval imena, kotorymi popolnilas' tadzhikskaja literatura za gody nezavisimosti [Kosim named the names that have replenished Tajik literature over the years of independence]*. Retrieved from: <https://khover.tj/rus/2018/08/nizom-kosim-nazval-imena-kotorymi-popolnilas-tadzhikskaya-literatura-za-gody-nezavisimosti/>. Accessed on: 27.06.2022.
- Dünya Genç Türk Yazarlar Birliyi [World Union of Young Turkish Writers] (2017). *Yeni qazax şeiri antologiyasi [A new anthology of Kazakh poetry]*. – Baku, Elm və Təhsil, 280 s.
- Garipova G. (2016). *Literatura Uzbekistana [Literature of Uzbekistan]. Mirovoj literaturnyj process XXI veka*. – Алматы: Adebijet alemi, 312 p.
- Ibraimov O. (2014). *Istorija kyrgyzskoj literatury XX veka [History of Kyrgyz literature of the XXth century]*. Textbook. 2nd ed., add. Bishkek, 544 p.

Kairatuly B. (2019). Qazaqiya kalay orystandyryldy? [How was Kazakhia Russified?]. – Almaty, 400 p.

Kamilova S. (2019). Konceptual'naja model' uzbekskoj literatury konca XX – nachala XXI vv. [Conceptual model of Uzbek literature of the late XX – early XXI centuries]. Retrieved from: <https://journal.fledu.uz/wp-content/uploads/sites/3/2019/04/Saodat-Kamilova.pdf>. Accessed on: 03.07.2022.

Kojchuev B.T. (2010) Central'noaziatskaja literatura kak mnogonacional'nyj kontekst: Istorija russkogo diskursa (ot drevnosti k XXI veku) [Central Asian Literature as a Multinational Context: The History of Russian Discourse (from Antiquity to the XXI century)]: monograph. – 173 s.

Myrzahmetuly M. (2010). Qazaq kalay orystandyryldy? [How were Kazakhs Russified?]. – Almaty, 400 p.

Noubel F. (2022). Amanat anthology: Women writers from Kazakhstan make their voices heard in English. Retrieved from: <https://globalvoices.org/2022/06/23/amanat-anthology-women-writers-from-kazakhstan-make-their-voices-heard-in-english/>. Accessed on: 25.06.2022 (in Eng.).

Said, Edward (1978). Orientalism. Routledge & Kegan Paul Ltd. – P. 368.

Sajdov A. (2021) «UzA»: Literatura – serdce naroda. Otkryvajutsja novye aspekty tadjihsko-uzbekskih otnoshenij [Literature is the heart of the people. New aspects of Tajik-Uzbek relations are opening up. Retrieved from: <https://khovar.tj/rus/2021/09/uzaliteratura-serdtse-naroda-otkryvayutsya-novye-aspekty-tadjihsko-uzbekskih-otnoshenij/>. Accessed on: 27.06.2022.

Strategy 2050. (2019). Anthologies of contemporary Kazakh literature in English are on display in British Library. Retrieved from: <https://strategy2050.kz/en/news/anthologies-of-contemporary-kazakh-literature-in-english-are-on-display-in-british-library/>. Accessed on: 20.06.2022.